

Samfundet som samfundsvidenskabens problem

Lars Bo Kaspersen

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/po/po_0032-PDF/po_0032_92461.pdf

pdf genereret den : 23-1-2006

Lars Bo Kaspersen

Samfundet som samfundsvidenskabens problem

Den overvejende del af sociologien og politologien har samfundet som sit genstandsfelt. Trods meget forskellige måder at begribe det sociale ordensspørgsmål/samfundet på, eksisterer et fundamentalt lighedstræk ved de fleste teorigenstandsfelter: Samfundet er betinget og bestemt af indre forhold. En gennemgang af teoretikere som Hobbes, Rousseau, Hegel, Marx, Durkheim og Weber synliggør et særligt problem, som er forbundet med at forstå samfundet som en fusion af sine interne elementer: Problemet med teoretisk at forklare, hvorfor samfund er afgrænsede i forhold til hinanden. Artiklen skitserer afslutningsvis en sådan teoretisk forklaring med inspiration fra Weber, Hegel, Clausewitz og Carl Schmitt.

Dette temanummer af *Politica* handler om den sociale kontraktteori indflydelse på politologisk og sociologisk tænkning. Teorihistorisk kan vi udpege en række tænkere, som alle i vid udstrækning må siges at bygge deres teori på forestillingen om samfundet og staten som baseret på et kontraktfællesskab. Thomas Hobbes (1588-1679), John Locke (1632-1704), Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) og Immanuel Kant (1724-1804) regnes for de store klassiske kontraktteoretikere, mens John Rawls (f. 1921) vel betragtes som en af vor tids mest prominente af slagsen.

Hvor temanummeret generelt præsenterer, diskuterer og problematiserer denne kontraktteoretiske indflydelse, så betragter denne artikel kontraktteori som blot ét teoretisk perspektiv på samfundet og i relation hertil staten i en større gruppe af samfundsteorier, som her betegnes som fusionsteorier. Formålet med denne artikel er nemlig bredere end en kritisk diskussion af kontraktteori. Sigtet er at påpege det problematiske ved selve samfundscentreringen i samfundsvidenskabelige teorier, der er baseret på det såkaldte fusionsteoretiske perspektiv.

Den overvejende del af den moderne samfundsvidenskab - her primært forstået som sociologien og politologien - har samfundet som sit genstandsfelt. I størstedelen af alle samfundsvidenskabelige debatter og publikationer støder vi derfor ind i begrebet samfund. Umiddelbart forekommer dette fokus på samfundet som både intuitivt rigtigt og ganske plausibelt. Artiklen vil imidlertid demonstrere, at denne samfundscentrering, der også indbefatter en særlig samfunds- og statsforståelse, kan ses som et problem for samfundsvidenskaben.

Alle samfundsteorier sætter samfundet i centrum, men der findes forskellige måder at forstå samfundet på. Teorihistorisk kan vi udpege to forskellige perspektiver, der med den moderne samfundsvidenskabs fremvækst i 1800-tallet udvikler sig til teorier om samfund, det sociale og den sociale orden. Disse to perspektiver kan betegnes som henholdsvis den atomistiske og den organiske forståelse af samfundet. Det atomistiske perspektiv, som inkluderer kontrakt-

Lars Bo Kaspersen

Samfundet som samfundsvidenskabens problem

Den overvejende del af sociologien og politologien har samfundet som sit genstandsfelt. Trods meget forskellige måder at begribe det sociale ordensspørgsmål/samfundet på, eksisterer et fundamentalt lighedstræk ved de fleste teorigenstandsfelter: Samfundet er betinget og bestemt af indre forhold. En gennemgang af teoretikere som Hobbes, Rousseau, Hegel, Marx, Durkheim og Weber synliggør et særligt problem, som er forbundet med at forstå samfundet som en fusion af sine interne elementer: Problemet med teoretisk at forklare, hvorfor samfund er afgrænsede i forhold til hinanden. Artiklen skitserer afslutningsvis en sådan teoretisk forklaring med inspiration fra Weber, Hegel, Clausewitz og Carl Schmitt.

Dette temanummer af *Politica* handler om den sociale kontraktteori indflydelse på politologisk og sociologisk tænkning. Teorihistorisk kan vi udpege en række tænkere, som alle i vid udstrækning må siges at bygge deres teori på forestillingen om samfundet og staten som baseret på et kontraktfællesskab. Thomas Hobbes (1588-1679), John Locke (1632-1704), Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) og Immanuel Kant (1724-1804) regnes for de store klassiske kontraktteoretikere, mens John Rawls (f. 1921) vel betragtes som en af vor tids mest prominente af slagsen.

Hvor temanummeret generelt præsenterer, diskuterer og problematiserer denne kontraktteoretiske indflydelse, så betragter denne artikel kontraktteori som blot ét teoretisk perspektiv på samfundet og i relation hertil staten i en større gruppe af samfundsteorier, som her betegnes som fusionsteorier. Formålet med denne artikel er nemlig bredere end en kritisk diskussion af kontraktteori. Sigtet er at påpege det problematiske ved selve samfundscentreringen i samfundsvidenskabelige teorier, der er baseret på det såkaldte fusionsteoretiske perspektiv.

Den overvejende del af den moderne samfundsvidenskab - her primært forstået som sociologien og politologien - har samfundet som sit genstandsfelt. I størstedelen af alle samfundsvidenskabelige debatter og publikationer støder vi derfor ind i begrebet samfund. Umiddelbart forekommer dette fokus på samfundet som både intuitivt rigtigt og ganske plausibelt. Artiklen vil imidlertid demonstrere, at denne samfundscentrering, der også indbefatter en særlig samfunds- og statsforståelse, kan ses som et problem for samfundsvidenskaben.

Alle samfundsteorier sætter samfundet i centrum, men der findes forskellige måder at forstå samfundet på. Teorihistorisk kan vi udpege to forskellige perspektiver, der med den moderne samfundsvidenskabs fremvækst i 1800-tallet udvikler sig til teorier om samfund, det sociale og den sociale orden. Disse to perspektiver kan betegnes som henholdsvis den atomistiske og den organiske forståelse af samfundet. Det atomistiske perspektiv, som inkluderer kontrakt-

teoretiske tænkere, eksempelvis Thomas Hobbes og Max Weber, anskuer en „social orden“ (Hobbes) eller et samfund (Weber) som bestående af individer.¹ „Samfundet“ kan således reduceres til enkeltindivider og deres tilhørende handlinger. Det organiske perspektiv, som Hegel og Durkheim kan ses som eksponenter for, anskuer samfundet som en helhed - en organisme - der ikke kan forstås som et aggregat af individers handlinger. Samfundet har sin egen særlige karakter; den besidder sit eget væsen *sui generis*.

Trods disse meget forskellige måder at begribe det sociale ordensspørgsmål/samfundet på, eksisterer der alligevel et fundamentalt lighedstræk ved de to teoriperspektiver: samfundet er betinget og bestemt af indre forhold. Staten ses som en forlængelse af samfundet eller en overbygning herpå. Denne artikel vil dels lokalisere dette problem teoriehistorisk og dels påpege problemets særlige karakter. Den teoriehistoriske gennemgang viser, at begrebet samfund er ganske nyt i samfundsvidenskaben og først opstår i 1800-tallet i relation til statsbegrebet. Herefter løsrives begrebet fra staten og flyver videre i den moderne samfundsvidenskab som en abstrakt kategori uden en egentlig teoretisk forankring. Vi skal afslutningsvis se på nogle mulige inspirationskilder til en overskridelse af den fusionsteoretiske samfundscentrisme og dermed til en teoretisk bestemmelse af samfundsbegrebet. Her påpeger jeg nødvendigheden af, at samfundsbegrebet teoretisk henter sine grundbetingelser i ydre forhold. Med andre ord må der en ydre bestemmelse til for at kunne forstå, hvorfor samfund er afgrænsede i forhold til hinanden. Hermed argumenteres for et skift fra en samfundscentrisme til en radikal statscentrisme, hvor det politiske niveau bliver udgangspunktet for samfundsanalysen.

Samfundsbegrebets teoretiske bestemmelse

Samfundsfiguren fremstår i næsten samtlige teorier - atomistiske såvel som organiske - som betinget af indre forhold. Samfundet eller den sociale orden ses som en *fusion* af elementer, klasser, institutioner, individer eller produktionsmåder. Staten tænkes som en forlængelse af samfundet og er derfor en del af fusionen. Dette medfører imidlertid, som vi skal se i artiklens teoriehistoriske gennemgang, et problem, da det bliver svært, ja næsten umuligt, teoretisk at redegøre for, hvorfor samfund eller stater afgrænser sig i forhold til andre samfund/stater. Hvorfor fusionerer bestemte grupper af individer, institutioner eller klasser for derefter at udgøre og fremstå som ét specifikt afgrænset samfund i forhold til andre grupper/samfund? Disse fusioner af forskellige elementer finder sted inden for bestemte grænser. Men hvad bestemmer disse grænser? Der mangler en teoretisk forklaring på, hvorfor et samfund, en specifik social orden, afgrænser sig i forhold til andre samfund. I forlængelse heraf må det understreges, at sociologien og politologien igennem snart 400 år blot har antaget, at samfund eller den sociale orden som genstandsfelt er en afgrænset størrelse, der falder sammen med (national-)statens territoriale grænser.

I det følgende vil jeg med en række eksempler fra samfundsvidenskabens teoriehistorie demonstrere, hvor dybt denne fusionsopfattelse stikker. Problemet kan lokaliseres langt tilbage, og denne dybe forankring er en del af forklaringen

på, hvorfor problemet stadig må ses som en stor udfordring både i det fortsatte teoretiske arbejde og i den politiske praksis.

Fra Hobbes og Rousseau til Hegel, Marx, Weber og Durkheim

Samfundsmæssige problemstillinger kan genfindes i teoriehistorien siden Platon og Aristoteles, men først i opgøret med skolastikken, bruddet med den teleologiske aristoteliske verdensopfattelse og de politiske, sociale og økonomiske forandringer i 1500-tallet præciseres de spørgsmål om den sociale orden, der siden kom til at dominere samfundsvidenskaben. Skarpest og klarest formuleres det af kontraktteoretikeren Thomas Hobbes i værkerne *De Cive* og *Leviathan*.

Thomas Hobbes (1588-1679)

Hobbes begynder sin politiske og sociologiske teori med det sociales antitese. Hobbes' udgangspunkt er naturtilstanden (*state of nature*), som er et tankeeksperiment, hvor alle mennesker lever i lighed uden politisk autoritet, moral og ret. En sådan situation vil føre til *bellum omnium contra omnes* - alles krig mod alle, da motivet bag alle menneskelige handlinger skyldes vores selvopretholdelsesdrift. Iboende menneskets natur er der tre årsager til strid: rivalisering, usikkerhed og stræben efter ære (Hobbes 1962: 99). Da menneskene har de samme håb og tragter efter de samme genstande, som de ikke alle kan nyde på samme tid, bliver de fjender. Hvor borgerne hos Aristoteles er sociale dyr (*zoon politikon*) (Aristoteles 1977), så er individerne hos Hobbes det modsatte: de frygter hinanden. Mennesket besidder fra fødslen naturretten (*the Right of Nature/jus naturale*), „som er den frihed enhver mand har til at benytte sin egen magt, som han selv vil, for at bevare sin egen natur, dvs. sit eget liv; og har følgelig friheden til at gøre alt, hvad der efter hans egen dømmekraft og fornuft er det bedste middel hertil“ (Hobbes, 1962: 103 [min oversættelse]).

Naturretten er identisk med Darwins *survival of the fittest*. På forhånd kan alt være et middel til overlevelse. I naturretten har alle ret til alt, selv en andens legeme. Derfor er der i naturtilstanden under naturretten ikke sikkerhed for nogen som helst. Hobbes kan dog konkludere, at de fleste menneskelige „samfund“ ikke er domineret af denne naturtilstand.

„Vi har her hørt om den slette tilstand, mennesker i kraft af deres blotte natur er hensat i. De har dog en mulighed for at komme ud af den, dels ved hjælp af deres følelser og dels ved hjælp af deres fornuft. De følelser, som gør mennesker tilbøjelige til at søge fred, er frygten for døden og ønsket om de ting, der er nødvendige for en rimelig livsudfoldelse. Fornuften angiver de egnede vedtægter, der kan fremkalde fred, og som mennesker er i stand til at blive enige om. Disse vedtægter kaldes andre steder for de naturretslige love (*law of nature/lex naturale*)“ (Hobbes, 1962: 101-102 [dansk oversættelse Svend Erik Stybe, 1968: 155-56]).

Ved hjælp af fornuften og passionen som de grundlæggende principper i naturloven/i de naturretslige love (*the law of nature*) kan menneskene indgå kontrakter og pagter, der muliggør ophævelse af den permanente krigstilstand. Først på dette sted i teorien kommer en form for samfundsfigur til syne. Samfundet, eller

måske mere præcist den sociale orden, er et væsen bestående af individer, der indgår kontraktlige relationer, men hertil kræves et yderligere element. Hobbes mangler det moment, der kan skabe de nødvendige bånd omkring individerne i „samfundet“. Båndlæggelsen af individerne kræver en overordnet magtinstans - nemlig staten. Fornuften og følelserne muliggør enigheden om en fælles magt, der kan sættes over alle. Staten som den grundlæggende forudsætning for eksistensen af den sociale orden er skabt af menneskene. Dette betones i *Leviathan*, hvor det fremgår, hvordan menneskene overdrager deres individuelle magt til

„et menneske eller en forsamling af mennesker, der med stemmetal kan reducere alle de enkelte viljer hos forsamlingens medlemmer til én vilje (Stybe, 1968: 168) ... dette er mere end et samtykke [*consent*] eller et sammenhold [*concord*], det er en virkelig enhed [*unity*] af alle i én og samme person, kommet i stand gennem alles overenskomst med alle, ligesom hvis enhver sagde til enhver anden: jeg bemyndiger denne mand eller denne forsamling til at være suveræn og overdrager ham eller den den ret, jeg ellers har til at regere mig selv, på den betingelse, at du på samme måde overdrager dine rettigheder til suverænen og bemyndiger den til alle handlinger. Når dette er gjort, og mængden således er forenet (min fremhævelse) i én person, kaldes den en stat [*commonwealth*], på latin *civitas*. Således dannes den store *Leviathan*, eller for at sige det mere ærbødigt, den dødelige guddom, som vi næsteften den udødelige gud skylder, at vi kan leve i fred, og at vi kan forsvare os“ (Hobbes, 1962: 132-133 [dansk oversættelse s. 169]).

Når individerne har overdraget deres suverænitet til *Leviathan*, kan det interne „ordensproblem“ endelig løses. Statens/suverænenes opgave er således at skabe sikkerhed for alle dens subjekter. Dette kræver i nævnte rækkefølge: 1) forsvar mod ydre fjender, 2) at fred bevares internt, 3) at folket kan berige sig i et omfang, der ikke går ud over sikkerheden, og 4) at folket får mulighed for at nyde friheden (Hobbes, 1949: XIII, 6) (Wilmms, 1989: 137). Bemærk at først på dette sted i teorien omtaler Hobbes statens relationer til andre stater.

Staten er nu færdigudviklet og klar til at træde ud i et forhold til andre stater. Herved indlemmes staten i en ny slags naturtilstand, hvor der også kæmpes „en alles kamp mod alle“. Men selvom forsvaret mod ydre fjender er statens første opgave, så er krigen for Hobbes blot noget midlertidigt, der måske kan binde samfundet sammen i en kortere periode, men ikke permanent. En stat er derfor ikke i sidste instans begrundet på andre stater eller afhængig af de ydre relationer. Disse kan få betydning periodisk, men staten i sig selv er funderet på samfundsmedlemmernes konsensus om en forfatning, der indsættes som en overbygning, der skal tøjle de „naturlige lidenskaber, der driver os til partiskhed, stolthed, hævn ...“.

Det er vigtigt at bemærke, at Hobbes kun få steder i sin tekst benytter begrebet samfund (*society*). Oftest bruges *commonwealth*, som i lighed med *society* betyder *societas civitas*, og *civitas* betyder stat. Hobbes har derfor ikke et decideret samfundsbegreb. Han taler om stat (*Leviathan - commonwealth - civitas*) og individer, og derfor kan vi ikke uddrage et decideret samfundsbegreb hos Hobbes. Og Hobbes afslører, at hans tese om naturtilstanden som en anti-tese til en social orden er et tankeeksperiment.

„Men skønt der aldrig har været et tidspunkt, hvor de enkelte mennesker befandt sig i en tilstand af alles krig mod alle, så har det til alle tider været sådan, at konger og personer med suverænitæt, grundet deres uafhængighed, har befundet sig i en konstant tilstand af jalousi; og i en tilstand af og position som gladiatorer har de haft deres våben og øjne stift rettet mod hinanden; dvs. at deres fæstninger, garnisoner og våben stod ved kongerigets grænser; og kontinuerligt har de spioneret hos deres naboer og dette er tingenes tilstand ved krig. De har imidlertid herved kunnet opretholde deres undergivnes virksomhed; derfor følger der ikke en sådan miserabel tilstand som følger med de enkelte individers egen frihed [dvs. alles krig mod alle i naturtilstanden - min tilføjelse]“ (Hobbes, 1962: 101 [min oversættelse]).

Han siger faktisk her, at en sådan naturtilstand aldrig har eksisteret mellem individer. Med andre ord har der altid været en *civitas*, *commonwealth*, stat, som har sikret og muliggjort en social orden. Så menneskets historie er også historien om staten/*commonwealth*. Staternes historie er derimod historien om alles kamp mod alle i statssystemet, da gensidig frygt for hinanden driver staterne til at ruste sig og til tider føre krig.

Jeg vil i denne sammenhæng ikke komme ind på de mange uløste problemer og logiske modsigelser i Hobbes' teori (for eksempel fangedilemmasituationen - se Blegvad, 1981). Her skal derimod fremhæves, hvordan Hobbes opbygger sin forestilling om det sociale og dermed sit statsbegreb. Som det fremgår af gennemgangen, så er statsopfattelsen hos Hobbes baseret på ideen om, at individerne er første byggeklods i opbygningen af en social orden. Med et kunstgreb får Hobbes staten anbragt øverst i en pyramide, hvor den på én gang er resultatet af individernes sammenslutning, men samtidig forudsætningen for at kontrakten kan indgås („A Covenant without Swords are but Words“). Sagt med andre ord er den sociale orden og staten skabt indefra og nedefra. Staten er endogent betinget af individernes sammenslutning. Med Hobbes kan vi konkludere, at vi her finder en hovedeksponent for kontraktteorien og samtidigt et klassisk eksempel på en fusionsperspektivteori.

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778)

Rousseau, som også kan betegnes som kontraktteoretiker, starter i lighed med Hobbes sin socialteori med udgangspunkt i individet. I modsætning til Hobbes betragter han ikke mennesket i sin naturtilstand som noget ondt, men tværtimod er mennesket i grunden godt, og derfor er udgangspunktet ikke alles kamp mod alle. Rousseau er enig med Hobbes i, at en fælles overenskomst blandt individer ikke er noget givet - det er ikke en del af naturretten.

Teorikernen i Rousseaus figuration om det sociale findes i kapitlet om „Du contract social“ (kap. 6).² Her skriver han:

„Enhver af os lægger i fællesskab sin person og hele sin magt under almenviljens øverste ledelse; og vi optager ethvert medlem i fællesskabet som en uadskillelig del af helheden (s. 84). ... Suverænen, som udelukkende består af de enkeltpersoner, der udgør den (min fremhævelse), hverken har eller kan have modstridende interesser med disse“ (Rousseau, 1987: 87).

Den mest enkle og fundamentale sociale relation hos Rousseau er relationen mellem enkeltindivider. Denne relation er udgangspunktet for at forstå den sociale orden med en social kontrakt til følge. Den sociale orden består af individer, der hver for sig afhænder deres individuelle magt til den fælles sociale kontrakt. Kontrakten betyder samtidigt, at individerne, der nu bliver gjort til statsborgere (*citoyen*), i form af ejendomsretten bliver tilbagegivet en del af suveræniteten. De overgiver i princippet magten til sig selv og ikke - som hos Hobbes - fra folket til herskeren.

Den sociale orden konstitueres af individerne via en social kontrakt, og som en del af denne kontrakt skabes staten. Opfattelsen af det sociale er derfor hos Rousseau i sin grundstruktur analog til Hobbes. Det er som hos Hobbes staten og ikke samfundet, som står i centrum af teorien. Staten bliver for begge løsningen på det sociale ordens problem. Staten konstitueres af individer, der indser nødvendigheden heraf, hvis en social orden skal være mulig. Derfor er Rousseaus stat også opbygget nedefra og indefra af individer. Det er vigtigt at understrege, at megen Rousseau-læsning er misvisende, fordi især fejloversættelser skaber en opfattelse af Rousseau som en samfundstænk. Således er „Du contract social“ blevet til „Samfundspagten“ i den danske oversættelse. Rousseau er dog langt mere en statstænk. Han er interesseret i det sociale, men det sociale konstitueres ikke som et samfund, men som en stat.

Statsfigurerne hos Hobbes og Rousseau har mange ligheder. De normative aspekter er derimod meget forskellige. Hvor Hobbes bliver en vigtig legitimation af den enevældige stat, bliver Rousseau i vid udstrækning inspirationskilden for det borgerlige demokrati med borgerens mulighed for stemmeret og indflydelse. Den konkrete politisk-ideologiske udformning af staten er i denne sammenhæng ubetydelig. Afgørende for min problematik er at vise, hvordan indgåelsen af kontrakten ses som teoriens primære mål, og staten er i den sammenhæng kun et middel til at sikre kontraktens eksistens. Hermed fremgår det, at Rousseau i lighed med Hobbes må ses som en fusionstænk.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831)

Hegel er altafgørende for at forstå det begrebshistoriske skift, der finder sted i stat-samfundsopfattelsen i begyndelsen af 1800-tallet. Fra antikken og Aristoteles kender vi begrebet *polis*, som hedder *koinonia politiké* og betyder stat (Aristoteles, 1977: bog I). Hos Aristoteles er borgerne som nævnt politiske dyr, der agerer i en stat (*polis*), men med udgangspunkt i et *oikos* (husholdning). *Oikos* muliggør, at husfaderen kan optræde i det offentlige rum (*agoraen*) som fuldborger. Derfor finder vi i antikken en deling mellem *polis* og *oikos* - ikke stat-samfund. Begrebet stat (*koinonia politiké*) bliver på latin til *societas civiles* og senere på engelsk til *civil society*, men stadig i betydningen stat. På tysk bliver *civil society* til *Bürgerliche Gesellschaft* og på dansk til borgerligt samfund (Koselleck et al., 1994: 719-799). Hvor renæssancen og naturretstænkningen foretager et opgør med den antikke opfattelse af borgeren som et politisk dyr (jf. Hobbes) og i stedet indsætter individer, som for Hobbes i udgangspunktet frygter hinanden, og dermed ligeledes erstatter *oikos* med individer, så fastholdes

staten som det centrale omdrejningspunkt. Med andre ord er samfundsbegrebet i moderne forstand som en sfære adskilt fra staten endnu ikke introduceret i socialteorien. Det sker nemlig med Hegel, der radikalt gentænker samfundsbegrebet som det borgerlige samfund, der får en særlig plads i forhold til staten men samtidigt som betinget af staten. I Hegels *Retsfilosofi* fremgår det, at

„Det borgerlige samfund er den udarbejdede forskellighed, som træder mellem familie og stat, også selvom dennes udarbejdelse følger senere end staten; for som forskellighed forudsætter det staten som selvstændig enhed, som det må have foran sig for at bestå. Dannelsen af det borgerlige samfund hører i øvrigt den moderne verden til, hvor først alle ideens bestemmelser vederfares sin ret [til virkelighed]“ (Hegel, 1991: 220-221 (§182, tilføjelse)) [min oversættelse].

For Hegel er Reformationen og den Franske Revolution afgørende vendepunkter i historien og med sidstnævnte opstår samfundet eller mere præcist det borgerlige samfund som en sfære mellem familie og stat (Hegel, 1956: 412-457). Hvor Aristoteles taler om en todeling mellem stat (*polis*/bystaten) og familie (*oikos*/husholdning), Hobbes mellem stat og individer, så påpeger Hegel tredelingen mellem staten, det borgerlige samfund og familien som nødvendigt til at bestemme den moderne stat. Samfundssfæren kommer hermed til syne som en sfære, der på én og samme tid er adskilt fra staten og betinget af staten. Det borgerlige samfund eller som vi oftere betegner det - civilsamfundet - er stedet, hvor borgerne frit kan handle deres ejendom og via denne udveksling bliver anerkendt som personer. Civilsamfundet er egenlystens sfære, hvor alle forfølger egne behov og interesser via markedet. Derved opnås ifølge Hegel også det fælles bedste. Civilsamfundet bliver derfor hos Hegel til markedet og stedet, hvor interesseorganisationer, foreninger og korporationer optræder som medierende mellem civilsamfundets og statens interesser (Bernild, 2000). Så for første gang kan vi i socialteorien lokalisere et samfundsbegreb, der er adskilt fra staten, men alligevel er betinget heraf.

Hegels forståelse af staten og samfundet som opbygget nedefra og indefra afviger imidlertid ikke fra Hobbes og Rousseau. Hegel tænker ganske vist i modsætning til Hobbes samfundet og staten som en *organisme*. Hegel afviser hermed de atomistiske kontraktteorier. Hegel afviser Hobbes og Lockes forestilling om, at statens opgave skulle være en beskyttelse af menneskets egeninteresse. Han hævder, at menneskets egeninteresser kan dyrkes i det borgerlige samfund, hvorimod staten er en universel altruisme, der overskrider menneskers søgen efter egen lykke i civilsamfundet. Staten udtrykker universel solidaritet. Hvor staten hos Hobbes (og Rousseau) er skabt af individer som følge af en kontrakt, så er staten hos Hegel et skæbnefællesskab. Du er født ind i dette fællesskab på samme måde, som du fødes ind i en familie, det er et forhold, som ligger fast og ikke kan ændres.

Trods disse forskelle mellem Hegel og Hobbes (og andre kontraktteoretikere) så er begge typer af teori forankret i et fusionsperspektiv. Hegels beskrivelse af staten i *Retsfilosofien* tegner et billede af en evolutionær størrelse, der udvikler sig indefra og nedefra med udgangspunkt i en bestemmelse af personen, ejen-

dom og kontrakt. Familien, civilsamfundet og staten beskrives så i nævnte rækkefølge. Person, kontrakt, familie, samfund er alle delelementer i organismen, og organismen er staten forstået som en totalitet. Samfund og stat er atter bestemt af indre forhold - en fusion af personer som enkeltelementer.

Karl Marx (1818-1883)

For Marx står samfundsbegrebet centralt. Marx' samfundscentrering og samfundsforståelse må ses i forlængelse af Hegels begreb om det borgerlige samfund. Marx sætter det borgerlige samfund i centrum for sin analyse af det moderne samfund, men i modsætning til Hegel løsriver samfundet fra staten, hvorved samfundet i sidste instans ikke er betinget af staten, men derimod af arbejdet. Primært fokuserer han på analysen af den kapitalistiske produktionsmåde og samfundsformation. Samfundet - forstået som Hegels civilsamfund, dvs. markedet - udgøres af klasser, der producerer og udveksler varer. Marx analyserer denne proces som en produktionsmåde, der består af relationer mellem for eksempel arbejde og kapital. Disse relationer, som er funderet i stofskiftet med naturen, udgør samfundets grundstrukturer, og derfor er også den marxistiske samfundsforståelse endogent betinget. Det er relationer i civilsamfundet (markedet), der konstituerer civilsamfundet. Og civilsamfundet/markedet består ifølge Marx af individer situeret i en klasseposition, der indgår kontrakter for eksempel mellem arbejder og kapitalist eller mellem to kapitalister, der udveksler færdigprodukter.

Som en konsekvens af den endogene samfundsfigur bliver staten en afledt størrelse, som primært ses som et redskab for den (økonomisk) herskende klasse. Igennem det meste af Marx' produktion findes antydninger om statens karakter, men en specifik statsteori udvikles aldrig. Dog synes det rimeligt at tale om to statsfigurer hos Marx (Held et al., 1983):

- 1) En stat som besidder „relativ autonomi“ i forhold til klasserne. Her adskilles det politiske og økonomiske niveau. Denne tolkning kan understøttes af tekster som „Louis Bonapartes Attende Brumaire“ (Marx og Engels, 1976) og „Kritikken af Hegels retsfilosofi“ (Marx og Engels, 1974).
- 2) Staten opfattes som instrument for den herskende klasse. Her synes ingen klar adskillelse mellem politik og økonomi. Tekster, der belyser denne udlægning, er blandt andet *Det kommunistiske manifest* (Marx og Engels, 1976) og Friedrich Engels' *Familiens, privatejendommens og statens oprindelse* (Engels, 1971).

Marx' berømte tanker om statens *Aufhebung* i det kommunistiske samfund er en yderligere illustration af staten som betinget af klassesamfundet, og den logiske konsekvens heraf bliver derfor, at klasserne selv kan afskaffe den ved proletariatets sejr i revolutionen, da denne klasse jo besidder privilegiet at være historiens subjekt.

Hvor Hobbes og Rousseau tog udgangspunkt i individet, starter Marx med klasserne som den vigtigste relation. Da mennesker blot udskiftes med klasser,

tegner der sig samme billede af staten som opbygget „indefra“ og „nedefra“ som hos Hobbes og Rousseau. I modsætning til både Hobbes og Rousseau siger Marx meget lidt om statens genese - der skal man især kigge hos Engels (for eksempel, *Familiens, privatejendommens og statens oprindelse*, 1971). Det fremgår, at det er klassens fremvækst, der betinger et statsbegreb. Her indsniger sig et problem, da klassen er en betingelse for social transformation. Hvordan kan transformationen finde sted fra primitiv kommunisme til den slægtskabsbaserede produktionsmåde, når klassekampen ikke eksisterer i den primitive kommunisme?

På trods af denne lighed mellem Hobbes, Rousseau og Marx vedrørende den endogene samfundsfigur, så indeholder Marx' teori en række kritikpunkter af selve det kontraktteoretiske perspektiv. Den atomistiske teori med individet som omdrejningspunkt betragtede Marx som en ahistorisk teori, hvor individualismen løsrives fra sin konkrete historiske kontekst og gøres til en universel størrelse. Ifølge Marx var individet et historisk produkt af det borgerlige samfunds fremvækst. Han betragtede den kontraktteoretiske grundidé om det atomiserede individ, der genererer samfundet som et kontraktbaseret forhold, som en ideologisk fiktion. I forlængelse heraf så Marx, at den formelle frihed, som kontraktteoretikerne tilskrev individet, reelt set havde ringe substans, da denne frihed var meget begrænset hos hovedparten af individerne (Wilde, 1994: 164-165). Endvidere fremhæver Marx, at kontraktteorien bygger på en falsk forudsætning om eksistensen af ejendomsretten som noget til alle tider eksisterende. Marx understreger atter, at den private ejendomsret er produktet af en specifik historisk udvikling (Avineri, 1968).

Marx' egen teori var, som allerede nævnt, udviklet i direkte opposition til Hegel, hvor Marx afviser Hegels organismetænkning med staten som forudsætningen for samfundets tilstedeværelse. Marx kritiserer Hegels samfundsbegreb, der skulle give plads til egennytten og udveksling af ejendom, hvorved de enkelte personer anerkendes. Marx hævder, at Hegels samfund med ejendomsbegrebets centrale placering blot fører til fremmedgørelse og tingsliggørelse. Endvidere påpeger Marx, at Hegel ikke har en løsning på det problem, som markedet skaber, nemlig proletariseringen. Og her sætter Marx som bekendt ind med sin teori om merværdien og proletariseringens iboende revolutionære karakter.

Konkluderende kan siges, at trods Marx' kritik af både kontraktteorien og Hegels organismetænkning så bygges samfunds- og statsfiguren hos Marx tydeligvis i lighed med de tre øvrige tænkere op „indefra“ - men her med fokus på samfundsstrukturen med udgangspunkt i klasserelationer. Endvidere overtager Marx Hegels civilsamfundsbegreb (*Bürgerliche Gesellschaft*), men bortskærer Hegels organiske statsopfattelse.

Emile Durkheim (1858-1917)

Durkheims eksplicite mål er konstitueringen af en videnskab om samfundet (Durkheim, 2000b). Så Durkheim er ganske eksplicit i sin brug af samfundsbegrebet, og han fortsætter i forlængelse af Marx med at løsrive samfundet fra staten. Samfundet bliver nu en sfære, som genererer sig selv, og som har sit

eget liv. Samfundet er ikke i udgangspunktet betinget af en stat. Som bekendt betragter Durkheim samfundet som en „ting“ - en virkelighed *sui generis* (Durkheim, 2000b).

Indgangen til Durkheims begreb om det sociale er i lighed med Hobbes og Rousseau individerne, men hos Durkheim bliver det sociale til et samfund, som udgør mere end summen af individerne og kan derfor ikke føres tilbage til individerne og de øvrige fysiske ting. Samfundet bliver en selvstændig organisme – genstandsfeltet for den nye videnskab, sociologien. Samfundet har med andre ord specifikke egenskaber i forhold til individerne. Durkheim afviser derfor Hobbes' atomistiske statstænkning. Midlet, der binder samfundets dele sammen, er hos Durkheim ikke staten. Durkheim opererer med to samfundstyper baseret på forskellig type solidaritet: den mekaniske og den organiske solidaritet (Durkheim, 2000a). Mekanisk solidaritet eksisterer i de såkaldte traditionelle samfund, hvor sammenhængskraften består af en kollektiv solidaritet (*conscience collective*). I de moderne samfund med en fremskreden arbejdsdeling eksisterer ingen dyb rodfastet kollektiv bevidsthed i det enkelte individ. „Den organiske solidaritet knytter ... individet til samfundet via samfundets særskilte dele, organisk solidaritet er formidlet solidaritet“ (Østerberg, 1983: 42). Det moderne samfunds funktionsopdeling og differentiering er i sig selv det middel, der binder individerne sammen og muliggør et samfund. Jo større differentiering og specialisering, desto større afhængighed individerne imellem.

Først i forbindelse med det moderne samfund og den organiske solidaritet kommer staten til syne som et resultat af den øgede arbejdsdeling og specialisering. Staten udgør en lille og speciel form for kollektiv bevidsthed, der fortsat eksisterer i det moderne organiske samfund (Durkheim, 1957: 50). Durkheim ser staten som „hjernen“ i en organisme, hvor dens opgave er at være et tankeorgan, som sigter mod praktiske mål. Staten handler ikke selv, men forsøger som organ for social tænkning at guide og lede den kollektive adfærd.

Analog til Hobbes, Rousseau, Hegel og Marx tænker Durkheim samfundet udviklet „indefra“ af individer og deres omgivelser. Staten ses som et resultat af den samfundsmæssige udvikling med stigende arbejdsdeling og social differentiering. Staten er direkte betinget af samfundets udvikling. Staten har en moralsk opgave i det politiske samfund, hvor staten er den instans, der skaber og institutionaliserer rettigheder, der muliggør individets øgede frihed.

Vi kan derfor konkludere, at Durkheim tænker samfundet som en organisme, der har gennemgået en evolutionær udvikling fra det traditionelle til det moderne samfund. Arbejdsdelingens fremadskriden skaber til sidst en stat, som bliver moralsk regulator, og som i det moderne samfund bliver en betingelse for individernes øgede frihed i form af etablering og sikring af rettigheder. Såvel samfund som stat tænkes indefra og nedefra. Det er igen et fusionsperspektiv, der findes her hos én af sociologiens fædre. Endvidere er Durkheim et eksempel på, hvorledes samfundet nu eksplicit bliver sociologiens analyseobjekt. Staten ses som en afledt størrelse i forhold til samfundet og bliver mere sekundær i samfundsanalyser. Durkheims organiske perspektiv indebærer også en kritik af kontraktteori, da Durkheim hævder tilstedeværelsen af ikke-kontraktuelle be-

tingelser for de sociale kontrakter. Kontrakter kan ikke indgås, medmindre der på forhånd eksisterer en solidaritet og en række institutioner, der muliggør, at disse kontrakter kan skabes og opretholdes.

Max Weber (1864-1920)

Webers arbejde kan opdeles i to hovedgrupper. Den ene består af hans eksplícite teoretiske - og med Webers egne ord videnskabelige - arbejde (begrebs- og kategoridefinitioner og historisk-komparative analyser ved hjælp af idealtyperne) (Weber, 1978). Den anden gruppe består primært af hans politiske skrifter (Weber, 1971a; 1994). Når der gøres opmærksom på denne opdeling i Webers produktion, skyldes det, at den samtidig er kilden til en diskrepans i hans stats- og samfundsforståelse.

Omdrejningspunktet i Webers sociologi er social handling - og ikke samfundet per se. Webers metodologiske individualisme implicerer, at han i lighed med Hobbes starter med individet som samfundets første og vigtigste byggeklods. Og i modsætning til Hobbes så taler Weber helt eksplícit om samfund. Et samfund udgøres af individernes handlinger - og ikke mere. Hos Weber karakteriseres socialt samkvem ved magtrelationer. Samfundet bindes ikke sammen af kontraktrelationer (Rousseau og Spencer) eller moralsk konsensus (Durkheim), men gennem udøvelsen af magt.

Som hos Hobbes er det staten, der skaber sammenhæng blandt de agerende individer. Staten som en særlig type politisk samfund sigter mod at kontrollere et territorium samt dets beboere. Kontrollen indebærer villigheden til anvendelse af fysisk magt, herunder våben.

Sammenfattende må Webers samfunds- og statsfigurer i hans sociologiske skrifter, i lighed med de øvrige teoretikere betegnes som skabt „indefra“. Weber er opmærksom på de ydre relationer og statens deltagelse i statssystemet, men det får ikke konsekvenser for selve stats- og samfundsfiguren. Den udgøres stadigvæk udelukkende af de handlende aktører inden for territoriet.

Den endogene statsfigur findes ligeledes i Webers politiske skrifter (Weber, 1971a; 1994). Men her er Weber mere dobbelttydig, da statens ydre relationer får en langt større vægt, og de interne forhold - eksempelvis forfatning og politiske ideologier - betragtes som midler for staten til styrkelse af sin magt. Kampen for styrkelsen af Tyskland som nationalstat og dennes placering i verden ligger Weber stærkt på sinde (Weber, 1994). Staten får en højere grad af autonomi i disse skrifter og fremstår derfor ikke entydigt som et væsen, der er afledt af samfundet. Staten har egne mål, hvortil samfundet yder midler. Denne statsfigur bryder med den endogent betingede, som ellers både dominerer sociologien i almindelighed og Webers egen sociologiske teori.

Staten forfølger sine egne interesser, og hvor den økonomiske udvikling med stigende integration grundet arbejdsdelingen hos Durkheim og proletariats sejr hos marxisterne implicerede, at staten blev overflødiggjort, tænkes denne problematik omvendt hos Weber. Her er en styrket nationalstat en forudsætning for en stærk tysk nationaløkonomi. Statens politik udadtil har direkte til formål at forfølge tyske interesser (Mommensen, 1984).

Webers statsforståelse i den overvejende del af de politiske skrifter vidner om, at statsraison og magtaspektet står centralt. Det er næppe forkert at betegne dette som en Machiavelliansk streng i Webers tænkning. I disse tekster fremstår staten – den tyske nationalstat – som andet og mere end bestemt af indre forhold. Tysklands relationer til nabostater og andre stormagter spiller også med i den tyske statsraison og statens udvikling. Disse interessante empiriske iagttagelser bliver desværre ikke yderligere teoretisk bearbejdet hos Weber.

Weber er således både atomist og fusionsteoretiker i sine sociologiske skrifter, hvorimod han åbner op for en anden forståelse af staten i sin politiske tænkning. I sidstnævnte ligger kimen til et alternativ til såvel hans atomisme og metodologiske individualisme som hans indlejring i fusionstænkningen. Desværre forbliver hans iagttagelser teoretisk ubearbejdede.

Samfund og stat - et fusionsperspektiv

Denne gennemgang af udvalgte dele af de klassiske socialteorier har påvist, hvordan såvel de atomistiske kontraktteorier som organismeteorierne, der udvikles i opposition til kontraktteorierne, alle kan betragtes som fusionsteorier. I begge typer af teori tænkes den sociale orden (og senere samfund og stat) som en *fusion* af interne bestanddele. Den sociale ordens enkeltdele - individer eller klasser - tillægges aprioriske egenskaber, behov og/eller adfærd. De er født gode eller onde, kræver regulering eller handler kun på baggrund af værdier, for eksempel „viljen til magt“. Staten indgår ofte som en regulerende instans i forhold til disse individer eller som redskab for den herskende klasse. Begrebet samfund tænkes som et lukket afgrænset system, der let kan identificeres, som for eksempel den moderne nationalstat. Denne afgrænsning udpeges udelukkende empirisk, men begrundes aldrig teoretisk. Ydermere har jeg demonstreret, hvordan samfundsbegrebet som en selvstændig sfære adskilt fra staten først dukker op med Hegel. Endvidere viser det sig, at Hegels teoretiske landvinding, hvor samfundet bestemmes som besiddende en særlig plads inden for staten og som betinget af staten som resultatet af en historisk udvikling, delvist forplumres af Marx, og yderligere af Weber og Durkheim, hvor samfundet i store dele af deres forfatterskaber er blevet et fritsvævende abstrakt begreb uden nogen præcis teoretisk forankring.

Hobbes og Rousseau tager for givet, at menneskets overgivelse af suverænitæt til en Leviathan eller indgåelse af en samfundskontrakt foregår for grupper af mennesker inden for specifikke territoriale grænser. Logisk set burde alle mennesker kunne indgå én kontrakt på globalt plan. Men tilsyneladende stopper muligheden for samfundspagten/kontrakten ved statsgrænserne. Problemet står uløst tilbage. Hvorfor stopper muligheden for indgåelse af samfundspagt/kontrakt ved statsgrænserne? Hvorfor afgrænses samfundet af statsgrænser?

Forklaring kan ikke hentes hos Hobbes og Rousseau og ej heller hos Hegel, Marx, Weber og Durkheim. Den logiske nødvendige konsekvens af disse teoris struktur umuliggør, at stat og samfund kan tænkes afgrænset. Durkheims samfundsfigur som en organisme bestående af kontraktrelationer mellem individer og bundet sammen af en fælles moral (repræsenteret ved staten i de mo-

derne organiske samfund) indeholder ingen mekanisme, der kan forklare, hvorfor der udskiller sig forskellige og oven i købet kontrasterende organismer.

Marx' studier af produktionsmåder og produktionscykler giver samme billede. Produktionsmåder er transnationale, da økonomien ikke kender nogen landegrænser. Kapitalen flytter efter de bedste eksistensbetingelser, og da proletariatet derved gennemløber den samme „pauperisering“, vil det føre til verdensrevolutionen. Denne betyder proletariatets sejr og klassekampens ophævelse, hvorved staten visner bort. Grundet Marx' problematik indeholder hans teori heller ikke et redskab til at forstå, hvorfor økonomien afgrænses i specifikke statssamfund. Staten er som bekendt ikke forsvundet, og vi ser stadigvæk staterne kæmpe om forbedring af nationaløkonomierne - med andre ord har staterne lagt bånd på produktionsmådernes grænseoverskridende dynamik.

Webers arbejde er mere tvetydigt, men grundkonstruktionen i hans sociologiske teori besidder samme problem som de øvrige klassikere. Når teorien i sin grundstruktur består af individer (agenter), hvor aggregatet af individernes handlinger udgør samfundet, er den logiske konklusion, at alle agenter handler, og at summen af alle sociale handlinger i princippet udgør ét samfund. Men heller ikke Weber kan forklare, hvorfor sociale handlinger afgrænses i forskellige samfund.

Når Weber alligevel synes mere brugbar, hænger det primært sammen med hans politiske skrifter, hvor staten med voldsmonopolet inden for et givet territorium får en fremtrædende plads som en „autonom“ politisk aktør. Staten sætter grænserne for et givet samfund, hvilket medfører, at staten påtvinger samfundet bestemte betingelser. Derfor fremstår staten ikke længere som en direkte forlængelse af samfundet. Den forfølger helt egne interesser og mål. Desværre formår Weber ikke at inkorporere disse iagttagelser i en sammenhængende stats- og samfundsteori. Statsopfattelsen i de politiske skrifter opstår på baggrund af Webers engagement i sin samtids Tyskland. Weber iagttager, hvordan stormagterne på den europæiske scene optræder som andet og mere end summen af individernes handlinger. Staten får sin egen eksistens, men denne betragtning synes mere at være en utilsigtet konsekvens af hans empiriske arbejde end et logisk resultat af hans sociologiske teori.

Som påpeget tænkes staten, den sociale orden og senere samfundet i politologi og sociologi i overvejende grad i et fusionsperspektiv, hvilket umuliggør en afklaring af samfundets eller statens demarkationsproblem.

En anden stat-samfundsforståelse?

Jeg har nu påpeget nødvendigheden af at gentænke vores stat- og samfundsbegreb. Den fusionsteoretiske opfattelse er teoretisk inkonsistent, og den er i en række tilfælde begrænsende for vores konkrete empiriske analyser. Kan vi udvikle et andet perspektiv, der måske ikke erstatter, men i alt fald supplerer det fusionsteoretiske perspektiv?

Det er ganske vanskeligt at finde åbninger, der muliggør en nytænkning af statsbegrebet og i relation hertil samfundsbegrebet som bestemt af ydre forhold. Første forudsætning er imidlertid at finde et teoretisk udgangspunkt, der ikke falder i individ-samfunds-dikotomien. Det er ikke muligt at tænke hinsides

den fusionsteoretiske opfattelse, hvis vi tager udgangspunkt i sociologiens individ-, klasse- eller samfundsbegreb, som i sin grundstruktur er fusionsteoretisk tænkt og som figurerer løsrevet fra staten.

En mulighed er at søge til Norbert Elias' relationelle figurationssociologi, som i modsætning til resten af sociologien tager sit udgangspunkt i *relationerne* mellem „*survival units*“ (Elias, 1970). Menneskehedens historie starter med eksistensen af disse *survival units*, og netop kampen mellem disse skaber en dynamisk samfundsudvikling, da de indbyrdes kampe mellem enhederne er med til at forme og betinge den indre struktur i disse *units* og dermed også grænserne. Med andre ord ser vi her en teori, hvor vægten er lagt på den relationelle dynamik, og hvor der ligger en ydre bestemmelse af statens og samfundets karakter.

En anden teoretisk mulighed er det såkaldte fissionsteoretiske perspektiv, som jeg har skitseret i en anden sammenhæng (Kaspersen, 1994; 1997; under udgivelse; se også Højrup, 1995). Her forsøges med inspiration fra Anders Boserup en sammentænkning af Hegel og Clausewitz. I mit perspektiv kobles disse to til Carl Schmitt og Max Weber. Endvidere kan denne teoretiske basis med fordel relateres til den nyere historiske „stats“-sociologi, specielt Charles Tilly, Brian Downing og Thomas Ertman (Kaspersen, 1997). Igen ses udgangspunktet for teorien i de sociale relationer, men her mellem stater, der sameksisterer i statssystemer, og som konstant befinder sig i en indbyrdes anerkendelseskamp. Denne anerkendelseskamp stiller hele tiden bestemte krav til staterne og deres organisering af deres respektive samfund, således at stat og samfund bliver bestemt af de ydre relationer.

Max Weber giver os en indgang til at forstå den moderne stat som en politisk organisation, der besidder monopol på de legitime voldsmidler inden for et givet territorium. Monopolet på voldsmidlerne må indebære, at ingen andre stater kan besidde monopolet inden for det samme territorium. Med andre ord medtænker Weber indirekte relationen til andre stater, da det for en given stat er vigtigt at besidde monopolet. Ellers er der andre stater, som byder sig til. Weber antager implicit, at staten er afgrænset, demarkeret, og dette territorium er ikke kun afgrænset; det er demarkeret i forhold til andre stater. Men kun hvis vi eksplicit medreflekterer en anden stat som en entitet, der skaber disse grænser udefra, bliver det muligt at forstå staten som en del af en social relation. Denne side af Weber forbliver skjult, og skal den frem i lyset, så må vi søge hjælp hos en anden tysk socialteoretiker, nemlig Hegel.

Hos Hegel henter vi forklaringen på, hvorfor en grænse altid må sættes udefra – i forholdet til den anden. Denne demarkering finder sted i en gensidig anerkendelseskamp, som er en kamp på liv og død for staten. Hegel kan herefter ikke føre os meget videre. Han siger ikke meget om, hvordan kampen finder sted mellem stater i et statssystem, som er den anerkendelseskamp, der har afgørende betydning for staternes afgrænsning – og overlevelse. Denne anerkendelseskamp bliver en politisk kamp. I et forsøg på at bestemme denne politiske relation må vi hente inspiration hos to andre tyske tænkere, Carl Schmitt og Carl von Clausewitz.

Schmitt bestemmer en politisk relation som en ven-fjende relation. „En politisk entitet forudsætter den reelle eksistens af en fjende, som derfor udgør den anden politiske entitet. Så længe der eksisterer en stat, vil der altid i verden være mere end en stat. En verdensstat, som indbefatter hele kloden og hele menneskeheden, kan ikke eksistere. Den politiske verden er et plurivers ikke et univers“ (Schmitt, 1976: 53) [min oversættelse]. En sådan politisk relation – en ven/fjende situation – kan i sidste instans føre til krig, og derfor er krig politikens forlængelse. Hermed lander vi hos Clausewitz, der netop vier sin forskning til en bestemmelse af krigen og dens tre former: eksplosiv, moderat og virtuel. De fleste krige varer kun kort tid, og alle krige går i stå på et eller andet tidspunkt. Der opstår med andre ord pause i krigen, og denne pause er betinget af, at den defensive side i sidste instans altid er stærkere end den offensive (se Boserup, 1986). Netop pausen er stedet, hvor de to stater kan anerkende hinanden gensidigt, men begge ved, at pausen er prekær, og krigen kan i princippet bryde ud igen. Derfor fremstår pausen som en virtuel krig, hvor den gensidige anerkendelseskamp stadigvæk lægger et pres på de to stater med tilhørende samfund. Med andre ord tvinger anerkendelseskampen hele tiden de to stater til at have et så velorganiseret samfund som muligt, så begge stater hele tiden kan forsvare sig selv. Derfor bliver stater i sidste instans funderet i deres forsvarsevne.

Staten er i et fissionsteoretisk perspektiv således bestemt af ydre forhold. Den gensidige anerkendelseskamp mellem stater, som delvist ophæves i pausen grundet den defensives overlegenhed, konstituerer og definerer staterne og skaber afgrænsningen og demarkationen mellem stater. Herved fremkommer en løsning på det afgrænsningsproblem, som jeg har påpeget er fremherskende i de fusionsteoretiske perspektiver, såvel de atomistiske som de organiske.

Tilbage står selvfølgelig spørgsmålet om, hvorvidt vi hermed har udviklet et grundlag for en statsteori, der kan vise sig bæredygtig i konkrete historiske og empiriske analyser. For selvom vi hermed har løst det teoretiske problem om samfundet og statens afgrænsning, så opstår et andet problem, der angår statens relation indadtil. Denne relation kan selvfølgelig ikke beskrives udtømmende fra et fissionsteoretisk perspektiv. Ikke alle aspekter af en samfundsorganisering er bestemt af ydre forhold og staternes anerkendelseskamp, så derfor kan vi stadig i bestemte sammenhænge drage nytte af bestemte fusionsteoretiske perspektiver. Min hensigt er derfor ikke at afvise enhver form for samfundsteori forankret i fusionsteori. Vores verden må forstås dialektisk, dvs. med indbyggede modsigelser, og dette må også afspejle sig i de teorier, vi anvender til at begribe den sociale verden. Derfor anslår jeg en vej, hvor et fissionsteoretisk perspektiv baseret på Weber, Hegel, Schmitt og Clausewitz kombineres med nyere historisk sociologi, primært Ertman, Tilly og Downing (se Kaspersen, 1997; under udgivelse).

Som antydnet her åbner et sådant teoretisk grundlag op for nye perspektiver i forståelsen af vores stats- og samfundsopbygning såvel teoretisk som i konkrete empiriske analyser, men der forestår stadig et stort arbejde teoretisk og empirisk for at konsolidere og „teste“ perspektivets frugtbarhed.

Noter

1. Betegnelsen den „sociale orden“ benytter Hobbes ikke selv. Han modstiller, som vi skal se nedenfor, naturtilstanden med *covenant Leviathan/civitas*, som betyder stat.
2. Bemærk at Rousseau bruger betegnelsen „*du contract social*“. Han nævner ikke noget om samfund.

Litteratur

- Aristoteles (1977). *Politics*, London: William Heinemann Ltd.
- Avineri, Shlomo (1968). *The Social and Political Thought of Karl Marx*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bernild, Ole (2000). „De organiserede interesser og demokratiet i Europaspørgsmålet“. Mimeo. (findes på <http://www.hum.ku.dk/lov/arbejdspapirer.htm>)
- Blegvad, Mogens (1981). „Talcott Parsons, Thomas Hobbes og problemet om samfundsordenen“, i *Filosofiske studier*, bd. 4, København: Filosofisk Institut.
- Boserup, Anders (1986). „Staten, samfundet og krigen hos Clausewitz“, pp. 911-930 i Claus von Clausewitz, *Om krig*, bd. 3, Niels Berg (red.), København: Rhodos.
- Durkheim, Emile (1957). *Professional Ethics and Civic Morals*, London: Routledge.
- Durkheim, Emile (2000a). *Om den sociale arbejdsdeling*, København: Hans Reitzels Forlag.
- Durkheim, Emile (2000b). *Den sociologiske metodes regler*, København: Hans Reitzels Forlag.
- Elias, Norbert (1970). *What is Sociology?*, New York: Columbia University Press.
- Elias, Norbert (1982) [1939]. *The Civilization Process*, 2 volumes, Oxford: Blackwell.
- Engels, Friedrich (1971). *Familiens, privatejendommens og statens oprindelse*, København: Politisk Revy.
- Ertman, Thomas (1997). *The Birth of Leviathan*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Gerth, Hans H. og C. Wright Mills (1985). *From Max Weber*, London: Routledge.
- Hegel, Georg W. F. (1956). *The Philosophy of History*, New York: Dover publication.
- Hegel, Georg W. F. (1991). *Elements of the Philosophy of Rights*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Held, David, et al. (1983). *States & Societies*, Oxford: Open University Press.
- Hobbes, Thomas (1949) (oprindeligt 1642). *De Cive*, New York.
- Hobbes, Thomas (1962) (oprindeligt 1651). *Leviathan (or the matter, forme and power of a commonwealth ecclesiasticall and civil)*, New York: Collier Books.
- Højrup, Thomas (1995). *Om livsformsanalysens grundlæggelse og udvikling*, København: Museum Tusculanum.
- Kaspersen, Lars Bo (1994). „Stats- og samfundsproblemet i sociologien“, *Dansk Sociologi*, nr. 1, 5. årg.
- Kaspersen, Lars Bo (1997). *War, State, Sovereignty and Citizenship*, Phd-afhandling, Århus: Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.
- Kaspersen, Lars Bo (under udgivelse). *The State Under Transformation? An Analysis from a Fission Perspective*.
- Koselleck, Reinhart, et al. (red.) (1994). *Geschichtliche Grundbegriffe*, B. 2, Stuttgart: Klett-Cotta.
- Marx, Karl og Friedrich Engels (1974). *Werke*, B. 1, Berlin: Dietz Verlag.
- Marx, Karl og Friedrich Engels (1976). „Louis Bonapartes Attende Brumaire“, i *Udvalgte skrifter*, bd. 1, København: Tiden.
- Marx, Karl og Friedrich Engels (1976). *Det kommunistiske manifest*, København: Tiden.

Noter

1. Betegnelsen den „sociale orden“ benytter Hobbes ikke selv. Han modstiller, som vi skal se nedenfor, naturtilstanden med *covenant Leviathan/civitas*, som betyder stat.
2. Bemærk at Rousseau bruger betegnelsen „*du contract social*“. Han nævner ikke noget om samfund.

Litteratur

- Aristoteles (1977). *Politics*, London: William Heinemann Ltd.
- Avineri, Shlomo (1968). *The Social and Political Thought of Karl Marx*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bernild, Ole (2000). „De organiserede interesser og demokratiet i Europaspørgsmålet“. Mimeo. (findes på <http://www.hum.ku.dk/lov/arbejdspapirer.htm>)
- Blegvad, Mogens (1981). „Talcott Parsons, Thomas Hobbes og problemet om samfundsordenen“, i *Filosofiske studier*, bd. 4, København: Filosofisk Institut.
- Boserup, Anders (1986). „Staten, samfundet og krigen hos Clausewitz“, pp. 911-930 i Claus von Clausewitz, *Om krig*, bd. 3, Niels Berg (red.), København: Rhodos.
- Durkheim, Emile (1957). *Professional Ethics and Civic Morals*, London: Routledge.
- Durkheim, Emile (2000a). *Om den sociale arbejdsdeling*, København: Hans Reitzels Forlag.
- Durkheim, Emile (2000b). *Den sociologiske metodes regler*, København: Hans Reitzels Forlag.
- Elias, Norbert (1970). *What is Sociology?*, New York: Columbia University Press.
- Elias, Norbert (1982) [1939]. *The Civilization Process*, 2 volumes, Oxford: Blackwell.
- Engels, Friedrich (1971). *Familiens, privatejendommens og statens oprindelse*, København: Politisk Revy.
- Ertman, Thomas (1997). *The Birth of Leviathan*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Gerth, Hans H. og C. Wright Mills (1985). *From Max Weber*, London: Routledge.
- Hegel, Georg W. F. (1956). *The Philosophy of History*, New York: Dover publication.
- Hegel, Georg W. F. (1991). *Elements of the Philosophy of Rights*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Held, David, et al. (1983). *States & Societies*, Oxford: Open University Press.
- Hobbes, Thomas (1949) (oprindeligt 1642). *De Cive*, New York.
- Hobbes, Thomas (1962) (oprindeligt 1651). *Leviathan (or the matter, forme and power of a commonwealth ecclesiasticall and civil)*, New York: Collier Books.
- Højrup, Thomas (1995). *Om livsformsanalysens grundlæggelse og udvikling*, København: Museum Tusculanum.
- Kaspersen, Lars Bo (1994). „Stats- og samfundsproblemet i sociologien“, *Dansk Sociologi*, nr. 1, 5. årg.
- Kaspersen, Lars Bo (1997). *War, State, Sovereignty and Citizenship*, Phd-afhandling, Århus: Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.
- Kaspersen, Lars Bo (under udgivelse). *The State Under Transformation? An Analysis from a Fission Perspective*.
- Koselleck, Reinhart, et al. (red.) (1994). *Geschichtliche Grundbegriffe*, B. 2, Stuttgart: Klett-Cotta.
- Marx, Karl og Friedrich Engels (1974). *Werke*, B. 1, Berlin: Dietz Verlag.
- Marx, Karl og Friedrich Engels (1976). „Louis Bonapartes Attende Brumaire“, i *Udvalgte skrifter*, bd. 1, København: Tiden.
- Marx, Karl og Friedrich Engels (1976). *Det kommunistiske manifest*, København: Tiden.

- Mommsen, Wolfgang. J. (1984). *Max Weber and German Politics 1890-1920*, Chicago: University of Chicago Press.
- Rousseau, Jean Jacques (1987). *Samfundspagten*, København: Rhodos.
- Schmitt, Carl (1976). *The Concept of the Political*, New Jersey: Rutgers University Press.
- Stybe, Svend Erik (1968). *Hobbes*, i serien „De store tænkere“, København: Berlingske Forlag.
- Tilly, Charles (1992). *Coercion, Capital and European States 992-1992*, Oxford: Blackwell.
- Weber, Max (1971a). *Gesammelte Politische Schriften*, Tübingen.
- Weber, Max (1971b). *Makt og byråkrati*, Oslo: Gyldendal.
- Weber, Max (1978). *Economy and Society*, vol. I+II, London: University of California Press.
- Weber, Max (1994). *Political Writings*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Wilde, Lawrence (1994). „Marx against the Social Contract“, i David Boucher og Paul Kelly, *The Social Contract from Hobbes to Rawls*, London: Routledge.
- Willms, Bernard (1989). „World-State or State-World: Thomas Hobbes and the Law of Nations“, i Timo Airaksinen og Martin A. Bertman, *Hobbes: War among nations*, Aldershot: Avebury.
- Østerberg, Dag (1983). *Emile Durkheims samfunnslære*, Oslo: Pax.